

Greskovits Béla laudációja a Polányi-díj átadása alkalmából

Tisztelt Greskovits professzor, tisztelt kollégák, kedves egybegyűltek!

Nagy öröm számomra, hogy néhány nappal Polányi Károly születésnapja után alkalmam nyílik köszönteni Greskovits Bélát a Polányi-díj átadásának ünnepi alkalmából. Méltatásomban kevésbé egy tekintélyes életmű összegzését szeretném adni, mint inkább kiemelni néhány olyan szempontot a szociológusi, vagy ha tetszik, társadalomtudósi hivatásról, amiből tanulunk érdemes. Mindenekelőtt azonban álljon egy rövid pályakép a folyóiratcikk kategória idei díjazottjáról.

Greskovits Béla az összehasonlító politikai gazdaságtan egyik világviszonylatban is legtöbbet hivatkozott képviselője, fő kutatási területe a kelet-közép európai kapitalizmus(ok) politikai gazdaságtana, a társadalmi mozgalmak és a demokratizálódás. 1993-tól a Közép-európai Egyetem oktatója, 2001-től ugyanitt egyetemi professzor, intézményi „otthonai” az egyetemen belül a Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Tanszék. Számos vezető nemzetközi egyetem és műhely vendégoktatója és kutatója, köztük a Cornell, Georgetown, Harvard, Rutgers vagy Európában például a European University Institute. A Dorothee Bohléval közösen írt *Capitalist Diversity on Europe's Periphery* című monográfiáért 2013-ban a nagy presztízsű Stein Rokkan-díjjal tüntették ki, 2015-ben Bibó István díjat kapott, majd 2018-ban Danubius Kitüntetésben részesült.

Az MSzT a Polányi Károlyról elnevezett díjat a *East European Politics*-ban megjelent „Rebuilding the Hungarian right through conquering civil society: the Civic Circles Movement” című tanulmányaért ítéli oda Greskovits Bélának, aki ebben a civil társadalom, ezen belül is az alulról szerveződő polgári körök jelentősége felől vizsgálja újszerűen a Fidesz hegemoniatörekvéseit és hatalmának tartósságát. A cikk tudományos és közéleti jelentőségét egy rövid ideig zárójelbe téve, de egyúttal Greskovits pályáivének horizontján szemlélve világos látni mennyire szervesen illeszkedik ez az írás a szerző korábbi munkái által körvonalazott kontextusba.

Az első, általam ismert cikket ugyanis 1982-ben közölte „Ellentmondásos értékek és értékes ellentmondások Polányi Károly elméleti rendszerében” címen, amelyben bírálta Polányi „tisztá esetekre” kidolgozott koncepcióinak alkalmazhatóságát az állami és piaci mechanizmusokat integráló „vegyesgazdaságokra”. A cikk végén megfogalmazott ambíciót – mely szerint, idézem, fontos, hogy „Polányi elmélete körül kialakuljon az értelmezések, kritikák, fogalom- és szemlélet-továbbfejlesztő tanulmányok <holdudvara>, mely mindennél

meggyőzőbben bizonyítaná, hogy e világhírű magyar társadalomtudóst jelentőségéhez mérten ismerik, értik és értékelik Magyarországon is” – bizonyos értelemben értékelhetjük önbeteljesítő jóslatként is. Ha máshonnan nem, egy 2019-ben megjelent Dorthée Bohle-val közösen írt könyvfejezetből kiderül, hogy Greskovits jóval a *Nagy átalakulás* 1997-es magyar megjelenése előtt, Szelényi Iván és Konrád György *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című, nagy karriert bejárt szamizdatában találkozott először Polányi munkásságával. Ezzel az „időutazással” annak érzékeltetése volt a célom, hogy az első publikáció óta eltelt közel negyven év során Greskovits mennyire konzekvensen és színvonalasan járult hozzá a „kritikai holdudvar” megteremtéséhez akár a Visegrádi Térségben kialakuló „beágyazott neoliberalizmus” alakváltozásait tárgyaló írásai, akár a Szelényi (neoklasszikus) *szociológiája* és Polányi *politikai gazdaságtana* közti hasonlóságok és különbségek elemzésével, nem beszélve a régió kapitalizmusairól alkotott tipológiáról.

Greskovits munkásságának szerves része a társadalmi mozgalmak kutatása. A részben Albert Hirschman „kivonulás-tiltakozás-lojalitás” sémájának kritikai továbbgondolását megvalósító *A tiltakozás és türelem politikai gazdaságtanáról* című kandidátusi értekezése 1996-ban ráébreszt mennyire aktuális a régiókban a tiltakozásnak, vagy még inkább a hiányának társadalomtudományi magyarázata és e térség globális és komparatív nézőpontú vizsgálata. Ez a megközelítés, ha komolyan gondoljuk, hidat képezhet a különböző aldiszciplínák silóiban alkotó társadalomtudósok között, hiszen a jazz zene kultúrszociológiájával foglalkozó kutatóként is teljesen világosak a főt említett mű tétjei, mi több, arra inspirálnak, hogy használjam hasonló kritikai szellemben, ahogy Greskovits is teszi mestereivel. A híd toposz kapcsán szeretném megjegyezni, hogy a Polányi- és Bibó-díjak meglátásom szerint nem a politikatudomány és szociológia *különbségeit* szimbolizálják, épp ellenkezőleg, a társadalomtudományi gyakorlat *univerzális jellegzetességeit* demonstrálják, melyek olyan fogalmakkal írhatunk le, mint „kritikai”, „komparatív”, „empirikusan megalapozott” és „bátor”, – bátor, mert magától értetődőnek vett hatalmi viszonyok leleplezéséhez járul hozzá.

A díjazott cikk egy közel ötezer tételes, többnyire levelezéseket, hírleveleket tartalmazó adatbázis elemzésére épül. Bemutatja, milyen mobilizációs technikákkal és identitáspolitikai program mentén építette ki „civil” társadalmi háterszágát a Fidesz a polgári körök koordinált tevékenységén keresztül a 2002 és 2006 közötti időszakban. Szemben a közkeletű értelmezésekkel, amelyek alacsony képzettségű, könnyen radikalizálható vidéki tömegek manipulálhatóságában látják a Fidesz 2010 utáni térnyerését, Greskovits rámutat, hogy egy alapvetően urbánus profilú, közép vagy felsőfokú végzettségű, a keresztény

középosztályhoz tartozó, részben kis- és középvállalkozó, részben értelmiségi réteg képezte a polgári körök társadalmi bázisát, a történelmi egyházak aktív szerepvállalásán túl. Ez a kulcsfontosságú észrevétel egyrészt az alulról szerveződő mozgalmak kulturális, majd politikai hegemonia kiépítésében játszott meglehetősen alulértékelt szerepét hangsúlyozza, de talán, ami ennél is fontosabb, egy hatalmas empirikus anyag megmozgatásával magyarázza a Nemzeti Együttműködés (illiberális) Rendszerének szívósságát, az általa használt terminussal: „rezilienciáját”. Kiderül, hogy a hozzávetőlegesen 100,000 tagot és aktivistát számláló hálózat által szervezett többezer, szinte kivétel nélkül békés eseményt milyen identitáspolitikai megfontolásokhoz igazodva tudta integrálni az egyébként ideológiailag is sokszínű „nemzeti” tömböt, pl. a nemzeti hősök, ünnepek, mítoszok újraalkotásával.

Csak remélni tudom, hogy sikerült érzékeltetnem, hogy mint cseppben a tenger, a díjazott cikk Greskovits életművét is szimbolizálja. Továbbá bízom benne, hogy a Polányi-díj odaítélése kellő erőt kölcsönöz a gesztusnak, hogy e nemzetközi rangú magyar társadalomtudóst jelentőségéhez mértén ismerjék, értsék és értékeljék Magyarországon is.

Havas Ádám

2021 október 27

Budapest